

Profesor Mečislav Borák jubilující

Na konci ledna 2015 oslavil sedmdesáté narozeniny jeden z předních českých historiků profesor Mečislav Borák. Jeho cesta k historickému řemeslu nebyla přímá. Původně rodák z valašské Růžďky vystudoval žurnalistiku na Karlově univerzitě, avšak jeho kroky nevedly do žádné z redakcí významných novin v Československu. Můžeme konstatovat, že naštěstí, protože na prahu začínající normalizace by určitě nenabídly ten správný prostor k realizaci jeho záměrů. Několikaleté působení na pozici psychologa v ostravském družstvu Zlatník se může zdát být poněkud velkým vybočením z kariéry historika – žurnalisty, profesor Borák ovšem na ně vždy rád vzpomíná jako na obohacující zkušenost. Naplno se práci historika a také muzejníka začal věnovat od roku 1975, kdy nastoupil do Slezského muzea v Opavě, odkud po devíti letech přešel do Slezského ústavu Československé akademie věd. Do opavského muzea se ovšem v roce 1993 opět vrátil, když byl Slezský ústav zrušen, ovšem jako autonomní jednotka se stal součástí nejstarší muzejní instituce u nás. Od devadesátých let začal M. Borák pedagogicky působit na vysokých školách – zpočátku na Ostravské univerzitě a Palackého univerzitě (zde se v roce 2001 úspěšně habilitoval), posléze také na Slezské univerzitě v Opavě. Nejprve na Filozoficko-přírodovědecké fakultě, a když v roce 2009 vznikla Fakulta veřejných politik, stala se tato část Slezské univerzity jeho kmenovým pracovištěm (dodnes působí na tamním Ústavu středoevropských studií, kde vede doktorský studijní program Moderní dějiny střední Evropy).

Profesní dráha M. Boráka dává tušit pestrost jeho vědecké činnosti.¹ Hlavním předmětem zájmu a odrazovým můstkem jubilanta pro další vědecké výzkumy však především byly okupace a odboj na Těšínsku, respektive v Horním Slezsku, za druhé světové války. Pokud totiž sledujeme další badatelskou činnost M. Boráka, tak vidíme, jak ostatní zkoumaná témata vybíhají jako tykadla právě odtud. Zkoumání odboje na Těšínsku vyústilo jednak v obhájení kandidátské disertační práce v roce 1988, a dále pak v množství časopiseckých a knižních studií, v nichž M. Borák přenášel tuto problematiku do širšího povědomí (zvláště zločin v Životicích, kde nacisté v srpnu 1944 povraždili více jak třicet osob odvetou za odbojovou činnost; Borákovy publikace na toto téma se dočkaly mnoha vydání

1 Publikační činnost M. Boráka je natolik bohatá, že by její úplná prezentace výrazně překračovala rozsahové možnosti tohoto příspěvku. Jsou zde proto zmíněny jen nejdůležitější práce. Podrobnější přehledy jsou k dispozici (kromě *Lexikonu českých historiků* [1999, 2010] nebo bibliografické databáze Historického ústavu AV ČR, v. v. i., dostupné na <http://biblio.hiu.cas.cz/>) také v: Dušan JANÁK, *K životnímu jubileu doc. PhDr. Mečislava Boráka, CSc.*, Časopis Slezského zemského muzea 54, série B, 2005, č. 3, s. 280-282; Rudolf ŽÁČEK, *Mečislav Borák – historik lidských osudů*, Slezský sborník 103, 2005, č. 4, s. 306-318; Dan GAWRECKI, *Mečislav Borák – historik Těšínska*, Těšínsko, 2005, č. 1, s. 29-32.

v češtině i v polštině). Do té doby se totiž výzkum odboje a okupace koncentroval na teritorium protektorátu, Těšínsko – připojené v té době k Říši – zůstávalo stranou zájmu. Přitom zdejší okupační režim měl řadu specifíků, které způsobily, že Těšínsko patřilo k oblastem postiženým ze všech částí českých zemí nejvíce nacistickými represemi.² V této souvislosti se M. Borák pochopitelně setkával i s problematikou Židů. Jeho zájem o tuto oblast vyústil zejména v publikace o prvním transportu evropských Židů do Niska nad Sanem.³

Zájem o dějiny Těšínska přivedl profesora Boráka k problematice tamního polského obyvatelstva. Otevřelo to před ním další a mnohem širší spektrum výzkumu česko-polských vztahů, respektive polských dějin ve dvacátém století. Začínal nacházet další souvislosti, z nichž nejvýznamnější, ba objevná, byla skutečnost, že zločin v Katyni má spojitost i s českými zeměmi. Nikoli však pouze díky známému angažmá patologa Františka Hájka či spisovatele Františka Kožíka. Mečislavu Borákovi se podařilo objevit několik set obětí pocházejících z Těšínska a většinou i zrekonstruovat jejich životní příběhy.⁴ Ač se vesměs jednalo o Poláky, přesto skutečnost, že i z území České republiky pocházely (nebo měly k němu nějaký vztah) oběti masakrů spáchaných NKVD v roce 1940, je velmi významná pro české historické myšlení. Mečislav Borák je ostatně – vedle množství studií na toto téma – autorem knihy *Vraždy v katyňském lese*, první komplexní publikace na toto téma, jež se českému čtenáři již v roce 1991 dostala do rukou. Dějiny polské menšiny (ale také její současnost) a česko-polské vztahy na Těšínsku přitom dodnes patří k oblastem živého badatelského zájmu M. Boráka. Lze bez přehánění konstatovat, že je v současné době nejlepším znalcem polské menšiny na Těšínsku.⁵ Nikdy se přitom nevyhýbal palčivým tématům (jichž je v dějinách česko-polských vztahů požehnaně) a zároveň nezůstával z chronologického hlediska „v zajetí“ druhé světové války. „Vycházel“ před i za toto období a dokázal ve svých pracích přinést nejen nové poznatky, ale také se zamýšlet nad československo-polskými územními spory, či vztahy mezi Čechy a Poláky na Těšínsku.⁶ Jeho zásluhy na poli výzkumu dějin česko-polských vztahů a při odkrývání životních osudů obětí

2 *Na příkaz gestapa*, Ostrava 1990.

3 *The first deportation of European Jews. The transport to Nisko nad Sanem (1939-1940)*, Opava 2010.

4 *Ofiary zbrodni katyńskiej z obszaru byłej Czechosłowacji*, Opava 2011.

5 *Očima Poláků. Historie a současnost československo-polských vztahů a polská menšina v Československu v zrcadle polského tisku na Těšínském Slezsku v letech 1989-1992*, Opava 2010.

6 Zejména: „*Ukradené vesnice*“. *Musí Češi platit za 8 slovenských obcí?*, Český Těšín 1993 (spoluautor Rudolf Žáček); *Česká diverze na Těšínsku v letech 1938-1939*, Slezský sborník 94, 1996, s. 45-53; *Památník letecké tragédie v Těrlicku – symbol proměn česko-polských vztahů na Těšínsku v letech 1932-1938*, Časopis Slezského zemského muzea 51, série B, 2002, s. 269-288. Velmi cenné jsou studie a edice dokumentů k delimitaci československo-polské hranice na Těšínsku v roce 1938, které vyšly v *Časopise Slezského zemského muzea* v roce 1997 a 2000.

katyňského zločinu z řad obyvatel Těšínska ocenil v roce 2001 i polský prezident Aleksander Kwaśniewski udělením Důstojnického kříže Řádu za zásluhy Polské republiky.

Od zájmu o zločin v Katyni byl už jen krůček k výzkumu sovětských represí vůči československým občanům v Sovětském svazu, který M. Boráka absorbuje zejména v posledních letech. Výsledkem dílčích výzkumných projektů na toto téma je vedle množství článků několik monografických studií mapujících pohnuté osudy československých občanů z území České republiky – obětí stalinistického teroru.⁷

Výzkum odboje a okupační politiky zavedl M. Boráka také k problematice retribučního soudnictví. Příslušné materiály jsou totiž dodnes důležitým zdrojem informací pro badatele nacistických zločinů. Mečislav Borák přitom jako první komplexně zpracoval téma vzniku a fungování retribučního soudnictví v poválečném Československu a na příkladu mimořádného lidového soudu v Ostravě ukázal, jak takový tribunál fungoval, s jakými problémy se potýkal, a jaké jsou možnosti využití soudních spisů historiky. Není třeba dodávat, že vzhledem k teritoriální působnosti ostravského mimořádného lidového soudu představuje jeho dokumentace zajímavý zdroj pro studium nejen nacistické okupační politiky, ale také česko-polských vztahů na Těšínsku. Zkoumanou problematiku Borák samozřejmě zasadil do širších mezinárodních souvislostí,⁸ což platí i o jeho výzkumu táborů nucených prací v letech 1948-1954, na kterém se podílel s Dušanem Janákem.⁹

V popředí zájmu M. Boráka zůstával vždy člověk. Ač se jeho práce často zabývají pohnutými stránkami nejnovějších dějin, do popředí vystupují vždy konkrétní lidské osudy. Je tedy velmi výstižné charakterizovat M. Boráka jako „historika lidských osudů“, jak to učinil svého času opavský historik a Borákův dlouholetý kolega Rudolf Žáček. Bezpochyby se v tom odráží i Borákova žurnalistická průprava, díky níž dokáže nejen poutavě psát, ale patří mezi to málo českých historiků, kteří se intenzivně věnují popularizaci. Vedle množství článků v denním tisku (zvláště na Ostravsku a Těšínsku – včetně polsky tištěného) či příprav výstav (zvláště pro Slezské zemské muzeum) je záslužná zejména jeho spolupráce s rozhlasem a zvláště Českou televizí, pro niž připravil několik scénářů dokumentárních pořadů. Za popularizaci obdržel mnoho cen. Mezi nejvýznamnější patří Cena křepelek

7 *České stopy v gulagu. Z výzkumu perzekuce Čechy a občanů ČSR v Sovětském svazu*, Opava 2003; *Zatajené popravy. Češi a českoslovenští občané popravení na sovětské Ukrajině: z historie Velkého teroru na Volyni a v Podolí*, Opava 2014; *Moskevská pohřebiště. Češi a českoslovenští občané popravení v Moskvě v letech 1922-1953*, Opava 2013.

8 *Spravedlnost podle dekretu. Retribuční soudnictví v ČSR a Mimořádný lidový soud v Ostravě (1945-1948)*, Šenov u Ostravy 1998.

9 *Tábory nucené práce v ČSR 1948-1954*, Opava 1996 (spoluautor Dušan Janák).

udělená Českým literárním fondem v roce 1997, nebo cena Trilobit (2007) za televizní dokument *Zločin jménem Katyň*.

Nelze zapomenout ani na pedagogickou činnost M. Boráka zmíněnou zatím jen okrajově. Měl jsem možnost navštěvovat jeho přednášky na Slezské univerzitě a mohu potvrdit, že každý, kdo se chtěl vědecké práci věnovat profesionálně, našel v M. Borákovi zasvěceného a přátelského učitele a rádce s ohromným přehledem. Díky značné rozvětvenosti svých vědeckých zájmů dokázal poradit prakticky ve všech oblastech dějin dvacátého století, nebo začínajícímu badateli zprostředkovat kontakt s vědci u nás i v zahraničí, kde ostatně vyšlo mnoho jeho prací. Svědčí to o značném renomé M. Boráka. Zcela zaslouženě ho proto prezident České republiky jmenoval v roce 2010 profesorem.

Nedávno vydané monografie o sovětských represích vůči československým občanům před druhou světovou válkou určitě neuzavírají vědeckou dráhu M. Boráka. Dávají tušit, že má ještě mnoho vědeckých plánů. Nejen jménem svým, ale také jménem redakce *Slovanského přehledu*, na jehož rozvoji se coby člen redakční rady aktivně podílí, mu proto přeji hodně zdraví, sil a elánu do další práce.

Jiří Friedl

vyšlo v: *Slovanský přehled*, č. 1 / 2015 (roč. 101), s. 234–237.